

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНІХ ТА СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ: ЕМПІРИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

О. О. Горова, м. Київ

Обстоюється думка, що успішність упровадження освітніх реформ залежить від низки факторів, провідними серед яких є громадська думка та підтримка з боку потенційних учасників (учителів, батьків, учнів). Цим пояснюється необхідність розроблення програми соціально-психологічного супроводу освітніх реформ, зокрема методичних засад їх реалізації та емпіричного обґрунтування системи методів і психотехнологій, що використовуватимуться на кожному з етапів упровадження. На основі результатів попередніх досліджень та спрямованого опитування учасників фокус-груп описано очікування і потреби вчителів у контексті впровадження освітніх реформ. З'ясовано, що вчителі демонструють у цілому позитивне ставлення до реформ, однак відчувають невпевненість щодо їх стабільності і власної методичної та інструментальної підготовки. З огляду на дію цих факторів дібрано методичний інструментарій для здійснення соціально-психологічного супроводу, який дає змогу одночасно здійснювати підтримку впровадження реформ та моніторинг труднощів, що виникають у вчителів на кожному із цих етапів.

Ключові слова: громадська думка, опитування, готовність до впровадження освітніх реформ, соціально-психологічний супровід.

Постановка проблеми. Проблема впровадження суспільних реформ як один із факторів їх успішності має на меті формування позитивної громадської думки щодо них, з одного боку, і прихильного ставлення до цих реформ та згоди щодо їх реалізації агентами впливу на місцях – з другого. На шляху впровадження освітніх реформ Україна стикається з низкою труднощів: низкою поінформованістю населення та загальним мінімумом довіри до будь-яких реформ з боку суспільства, недостатністю мотивації педагогічних працівників на місцях. Отож постає необхідність пошуку технологій і методичних прийомів популяризації реформ, упровадження теоретичних концепцій і моделей розвитку освіти, які сприяли б розвитку психологічної готовності до інноваційної діяльності суб'єктів реформ (учителів, батьків, школярів) у регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз суспільних процесів і тенденцій освітньої діяльності свідчить про активізацію наразі інтеграції України в європейський освітній простір, підґрунтям для чого стали процеси глобалізації освітніх цінностей [4]. Соціально-психологічний супровід передбачає створення умов, за яких активізувалися б ресурси особистості, спрямовані на адаптацію до змінних умов

середовища, саморозвитку або самопомоги. Виділено два основні підходи до розуміння соціально-психологічного супроводу – просвітницький і гуманістичний (П. Д. Фролов). Принциповим при цьому є формування рефлексивної позиції та відповідальності суб'єктів освітніх реформ [3]. Умовою успішної реалізації реформ вважають наявність адекватних технологій впливу на громадську думку та формування готовності до інноваційної діяльності [6; 7].

Аналіз теоретичних висновків провідних науковців (В. Г. Кременя, М. М. Слюсаревського, П. Д. Фролова) та результатів роботи експериментальних майданчиків свідчить на користь розробленої теоретичної моделі соціально-психологічного супроводу впровадження освітніх та суспільних реформ [1; 2; 3]. Виділено такі компоненти соціально-психологічного супроводу: інформаційно-комунікаційні технології, організація взаємодії, рефлексивний та ресурсний, нетворкінговий і культуротворчий організаційний компоненти [3; 5]. Перевагою запропонованої моделі є поєднання роботи на рівні формування громадської думки з активністю, спрямованою на формування методичної та психологічної готовності агентів педагогічного впливу.

Одним із напрямів формування громадської думки щодо освітніх реформ є побудова соціальної взаємодії та вплив на громадськість опосередковано через агентів соціального впливу (педагогічних працівників, зацікавлених представників громадськості), а також студентів педагогічних спеціальностей, на яких покладається місія впровадження реформ у повному обсязі [6]. Враховуючи результати попереднього опитування вчительської аудиторії та специфіку цільової аудиторії, ми зробили спробу розробити емпіричну модель соціально-психологічного супроводу впровадження освітніх реформ.

Здійснено комплексне вивчення образу освітніх та суспільних реформ у масовій свідомості, де предметом особливої уваги стали уявлення педагогів, а також студентів педагогічних спеціальностей [3; 7]. У межах дослідно-експериментальної роботи “Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій” було проведено первинне опитування представників адміністрацій шкіл, учителів, батьків, учнів з метою вивчення їхнього ставлення до запровадження 12-річної шкільної освіти, профілізації навчання у старших класах та інтеграції української освіти в європейський освітній простір. Результати опитування свідчать про в цілому позитивне ставлення адміністрацій шкіл до пропонованих інновацій. Проте вчителі, учні і батьки, розуміючи необхідність реформ, висловлюють значно обережніше ставлення, демонструючи при цьому менше впевненості в їх успішності та ефективності [5].

Мета дослідження: побудова емпіричної моделі моніторингу громадської думки та переконань цільової аудиторії (учителів, студентів-

педагогів, батьків, учнів) у контексті формування готовності до широкого впровадження освітніх реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на поставлену мету ми зробили спробу систематизувати методи соціально-психологічного супроводу освітніх реформ. Початковим етапом цієї програми мало бути поглиблене вивчення потреб та особистісних ресурсів агентів впливу під кутом зору впровадження освітніх реформ. Щоб реалізувати ці завдання, ми створили опитувальник для вивчення особистісних ресурсів готовності до впровадження освітніх реформ. Бюджет часу та енергетичних затрат потенційних респондентів зумовив низку вимог до опитувальника, серед яких: незначний обсяг, доступність з погляду швидкого розуміння питань, можливість ідентифікації з конкретними ситуаціями. Опитувальник розроблено насамперед для моніторингу мотивованості та внутрішньої спрямованості педагогів на інноваційні форми роботи, однак його можна використати і як інструмент вхідного оцінювання для здійснення соціально-психологічного супроводу агентів соціального впливу. В основу опитувальника покладено результати попереднього опитування педагогів [5].

У нашому опитуванні взяли участь учителі – учасники фокус-групи, попередньо ознайомлені з основними напрямками, змістом освітніх реформ та моделлю соціально-психологічного супроводу їх впровадження. Результати опитування вчителів щодо їхньої потенційної участі у впровадженні освітніх реформ були такими:

1. Як Ви ставитеся до освітніх реформ?

приймаю і готовий(а) до роботи; приймаю і повністю підтримую (16 %), приймаю, але потребую інформації про методи роботи (24 %); у цілому приймаю (26 %); приймаю, але сумніваюсь в успішності (23 %); не приймаю (11 %).

2. З якими відчуттями Ви готуєтеся до роботи за новою програмою?

радість, натхнення (8 %), інтерес (34 %), хвилювання (42 %), настороженість (65 %), страх (25 %), злість, байдужість (10 %).

3. Наскільки ймовірно, на Вашу думку, є відмова від цієї реформи через декілька років?

абсолютно неімовірно – ці реформи давно назріли і залишаться (18 %); важко сказати (20 %); абсолютно ймовірно – зі зміною влади може змінитися концепція освіти (62 %).

4. Якої підтримки Ви потребуєте у впровадженні ідей 12-річної освіти: нової моделі навчання (для вчителів початкових класів), профілізації старшої школи (для батьків та вчителів старших класів)?

- від адміністрації школи: *створення матеріальних умов, заохочення, підтримка, відправити на курси, тренінги; рекламувати реформи серед батьків; свобода у виборі методів роботи;*

- від розробників програм і реформ: *чіткі методичні рекомендації, роз'яснення, інструкції, інформація про зміст та кінцеві результати; нові під-*

ручники, супровідні матеріали, чіткі стабільні програми, які не будуть змінюватися щороку; більше рекламувати реформи; лекції, матеріали, тренінги для психологічної підготовки;

- від колег: *поділитися досвідом, приклади вдалих прийомів, методичні розробки, вільне обговорення;*

- від батьків (учителів): *щоб дослухалися, підтримували.*

5. Яку участь Ви готові взяти у впровадженні реформ?

готовий(а) працювати в умовах експериментального майданчика (9 %); можу спробувати, якщо дадуть всі методичні рекомендації та проведуть підготовку (24 %); можу спробувати, коли побачу реальні результати на прикладі своїх колег (27 %); буду працювати, коли це буде обов'язковим для всіх (40 %).

6. Які власні якості, знання, уміння Ви вважаєте корисними для впровадження реформ?

знання предмета, уміння подавати матеріал, уміння організувати дітей і тримати робочу атмосферу; великий досвід роботи; креативність, бажання ділитися досвідом.

Аналіз результатів опитування підтверджує думку про в цілому позитивне ставлення вчителів до освітніх реформ (66 % досліджуваних). Водночас більшість із них відчуває настороженість, невпевненість, хвилювання (в середньому 53 % респондентів) щодо реалістичності їх запровадження в контексті забезпечення необхідних матеріально-технічних та методичних вимог, а також з приводу стабільності реформ. Серед усіх опитаних лише близько 10 % учителів демонструють замотивованість у впровадженні інноваційної діяльності і близько 40% займають пасивну позицію вичікування, покладаючи відповідальність за впровадження реформ на “вищі інстанції” (управління освіти, адміністрацію школи тощо). Більшість учителів очікують детальних інструкцій та прикладів успішного впровадження реформ на рівні діяльності колег (51 % опитаних).

Нестабільність політичної, економічної та соціальної ситуації спричиняє загальну невпевненість населення в завтрашньому дні. Тим більше це стосується вчителів, які відчувають нестабільність ситуації щодо концепції освіти, а тому не можуть упевнено прилучатися до процесу впровадження освітніх реформ, оскільки “все ще може змінитися” і реформи відмінять (62% досліджуваних).

Змістовий аналіз очікувань дає змогу описати їхні основні групи: інструментальні (методичні), психологічні, соціальні та когнітивно-ціннісні. Виявлено, що очікування більшою мірою стосуються інструментальних складових підтримки (докладні програми, інструкції, методичні рекомендації, приклади успішного впровадження окремих вимог, лекції), а також психологічної готовності до інноваційної діяльності (тренінги, курси з проблем запровадження нових прийомів роботи, “живе” спілкування з розробниками і тими, хто вже пробував працювати в новій системі). Соціально-психологічні складові відображаються в очікуванні соці-

ального прийняття агентів реформ (заохочення з боку адміністрації, підтримка від адміністрації, батьків та колег, рекламування реформи для широкого кола населення). Когнітивно-ціннісні складові очікувань виявляються на рівні прагнення більш глибокого розуміння мети та змісту реформ як самими вчителями, так і батьками, а також можливості отримання свободи у виборі прийомів роботи.

Найбільше труднощів у досліджуваних викликало осмислення власних ресурсів, які суб'єктивно сприймаються вчителями як важливі для впровадження освітніх реформ. Учасникам опитування не вдалося диференціювати власні ресурси щодо адресатів, у середньому було запропоновано по 2-3 досягнення або вміння. Особистісним ресурсом для вчителів є власна професійна (предметна) підготовка, організаторські здібності та креативність (уміння придумувати щось цікаве навіть в умовах традиційного уроку).

Таким чином, аналіз результатів відображає загальні тенденції формування психологічної готовності вчителів до впровадження освітніх реформ: на фоні усвідомлення високої предметної компетентності (когнітивний компонент) спостерігається недостатність підготовки (інструментальний компонент). Мінімальна ініціатива та знижена мотивація до залучення в процеси впровадження реформ (мотиваційний компонент), пасивна, вичікувальна позиція вчителів (регуляційний компонент), імовірно, є наслідками їхньої невпевненості та недостатньої методичної поінформованості вчителів у сфері освітніх інновацій.

На основі аналізу результатів опитування та комплексу потреб учителів було здійснено орієнтовний підбір методів соціально-психологічного супроводу освітніх реформ (табл.).

Таблиця

Структура програми соціально-психологічного супроводу освітніх реформ: методи впровадження та моніторингу успішності

Компоненти програми	Потреби педагогів	Орієнтовні методи і технології та мета їх використання
інформаційно-комунікаційний: забезпечення ресурсів для вільного отримання інформації про реформи в необхідному для користувача обсязі; можливість долучення до їх обговорення	<ul style="list-style-type: none"> • в отриманні доступної інформації про близькі та віддалені результати реформ; • у розумінні мети кожного з етапів власної інноваційної діяльності; • у позитивному емоційному фоні діяльності	<p>ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дискусії в соціальних мережах, професійних товариствах з проблем впровадження реформ з метою залучення широкого кола населення та формування позитивної громадської думки; • популяризація реформ через демонстрацію прикладів успішної їх реалізації; • система відкритих лекцій та вебінарів;

**Політико-психологічні проблеми соціалізації молоді
в умовах суспільних трансформацій і реформування освіти**

Компоненти програми	Потреби педагогів	Орієнтовні методи і технології та мета їх використання
		<p>мета: отримання найновішої інформації про технології впровадження реформ та можливості “прямої” взаємодії з їх творцями</p>
<p>організація взаємодії як комунікації чи діяльності, та, залежності від спрямування, методи дослідження і методи організації взаємодії</p>	<ul style="list-style-type: none"> • у належності до групи тих, хто реалізує інновації (“я не сам”); • відчувати можливість власного впливу на реалізацію реформ (відчуття значущості власного “Я”); • підтвердження своєї компетентності (випробувати себе) 	<p>активні методи навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дискусійні; • рольові; • тренінгові; • створення фокус-груп, що працюють за принципом “дослідження у співпраці”; <p>мета: формування досвіду використання інновацій (у модельованих ситуаціях); формування та моніторинг психологічної готовності до інноваційної діяльності; уточнення і наповнення конкретним змістом освітніх інновацій відповідно до потреб учасників освітнього процесу</p>
<p>рефлексивний і ресурсний: узгодження інтересів, суб’єкт-суб’єктна взаємодія, взаєморозуміння</p>	<ul style="list-style-type: none"> • у суб’єктності (я обираю способи діяльності); • в активності та компетентності (діяти і бути впевненим, що робиш правильно); • у самостійності (я приймаю рішення) 	<ul style="list-style-type: none"> • круглі столи з метою формування пропозицій щодо прийомів упровадження освітніх реформ; • тренінгові техніки розвитку рефлексивності як провідної якості педагога в інноваційній діяльності; • технології фіксації та аналізу зворотного зв’язку від учителів; • моніторинг суб’єктності та рефлексії власних ресурсів учасників на кожному з етапів (дослідницькому, пошуковому, визначальному, дієвому, коригувальному, впроваджувальному)
<p>нетворкінговий: використання ресурсу соціальних мереж для поширення інформації про реформи, залучення великої кількості зацікавлених осіб у тематичні групи (за П. Д. Фроловим)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • у відчутті належності (Я не сам); • в інформації професійного змісту; • у підтримці (полегшенні доступу до корисної інформації) 	<ul style="list-style-type: none"> • створення онлайн-додатків (стрічки новин, систем голосування) (за П. Д. Фроловим); • контент-аналіз повідомлень та коментарів кола зацікавлених осіб (учителів, батьків) у тематичних групах; • поширення учасниками експерименту на своїх сторінках у соці-

Компоненти програми	Потреби педагогів	Орієнтовні методи і технології та мета їх використання
		<p>альних мережах інформації про приклади успішного впровадження реформ (фотозвіти, відеотрейлери); мета: формування позитивної громадської думки і моніторинг актуальних потреб учителів та їхнього ставлення до інновацій</p>
<p>культуротворчий та організаційний: створення інноваційної культури як середовища, сприятливого для впровадження інновацій та інноваційної готовності освітніх закладів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • у компетентності (наявність орієнтирів для перевірки правильності власних дій) • у визнанні та соціальному схваленні діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • конкурси інноваційних проєктів на внутрішньшкільному, регіональному та всеукраїнському рівнях; • тренінги на підтримання корпоративної культури та розвитку інноваційних цінностей; <p>мета: формування позитивного ставлення громадськості до реформ, їх підтримка на місцевому рівні; формування психологічної готовності до інноваційної діяльності</p>

Висновки. Отже, на основі аналізу попередніх досліджень, результатів пілотного опитування вчителів – учасників фокус-груп – було описано основні *потреби педагогів у процесі впровадження освітніх реформ* та методи організації соціально-психологічного супроводу реформ.

Виявилося, що:

- впровадження освітніх реформ потребує широкої громадської підтримки на рівні громадськості та агентів педагогічного впливу;
- базовими потребами вчителів у процесі впровадження інновацій є потреби в інформації, належності, підтримці (соціальній та методичній), активності, суб'єктності (усвідомленні можливості вибору способів діяльності тощо), у відчутті компетентності.

Задовольнити ці потреби можна шляхом комплексного поєднання в структурі програми соціально-психологічного супроводу освітніх реформ методів впливу на широку громадську думку і точкової активізації психологічних ресурсів і підвищення компетентності потенційних учасників.

Література

1. *Кремень В. Г.* Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ столітті / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2002. – № 4/5. – С. 3–33.
2. *Кремень В. Г.* Освіта в Україні: стан і перспективи розвитку / В. Г. Кремень // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. – Вип. 4. – С. 7–18.

3. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [монографія] / за ред. П. Д. Фролова ; Нац. акад. пед. наук України, Інс-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с.
4. Молодиченко В. Глобалізація цінностей у контексті освітніх послуг / В. Молодиченко // Вища освіта країни. – 2009. – № (34). – С. 78–82.
5. Наказ Міністерства освіти від 16.01.2017, №61 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-01-25/6759/nmo-61-1.pdf>
6. Петрунько О. В. Імплицитні моделі консолідації громадської думки у свідомості студентської молоді / О. В. Петрунько // Проблеми політичного психології : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Інс-т соц. та політ. психології НАПН України. – Київ : Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 75–86.
7. Соціально-психологічна підтримка освітніх реформ: метод. посіб. / за ред. П. Д. Фролова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 88 с.

References

1. Kremen, V. H. (2002). (Vyshcha osvita i nauka – priorityetni sfery rozvytku suspilstva u XXI stolitti [Higher education and science are priority spheres of the development of society in the XXI st century]. *Vyshcha shkola* [High school], 4/5, 3–33 (ukr).
2. Kremen, V. H. (2001). Osvita v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku [Education in Ukraine: the state and development prospects]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka* [Continuous education: theory and practice], 4, 7–18 (ukr).
3. Frolov, P. D. (Ed.) (2013). *Modernizatsiini protsesy v osviti ta suspilstvi: psyhotekhnologii suprovodu* [Modernization processes in education and society: psycho-technologies of coexistence]. Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).
4. Molodychenko, V. (2009) Hlobalizatsiia tsinnostei u konteksti osvitykh poslug [Globalization of values in the context of education services]. *Vyshcha osvita krainy* [Higher education of the country], (34), 78–82 (ukr).
5. Nakaz Ministerstva osvity vid 16.01.2017, №61 [Order of the Ministry of Education of January 16, 2017], <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-01-25/6759/nmo-61-1.pdf>
6. Petrunko, O. V. (2014). Implitsytni modeli konsolidatsii hromadskoi dumky u svidomosti studentskoi molodi [Implicit models of consolidation of public opinion in the minds of students]. *Problemy politychnoi psykholohii* [Problems of political psychology], 1 (15), 75–86 (ukr).
7. Frolov, P. D. (Ed.) (2012). *Sotsialno-psykholohichna pidtrymka osvitykh reform* [Socio-psychological support of educational reforms]. Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).

Горова Е. А. Методические основы социально-психологического сопровождения образовательных и общественных реформ: эмпирическое обоснование

Обосновывается мнение, что успешность внедрения образовательных реформ зависит от ряда факторов, ведущими среди которых являются общественное мнение и поддержка со стороны потенциальных участников (учителей, родителей,

учащихся). Этим объясняется необходимость разработки программы социально-психологического сопровождения образовательных реформ, в частности методических основ ее реализации и эмпирического обоснования системы методов и психотехнологий, использующихся на каждом этапе. На основе результатов предыдущих исследований и направленного опроса участников фокус-групп описаны ожидания и потребности учителей в контексте внедрения образовательных реформ. Установлено, что учителя демонстрируют в целом положительное отношение к реформам, однако чувствуют неуверенность в их стабильности и собственной методической и инструментальной подготовке. Ввиду действия этих факторов осуществлен подбор методического инструментария реализации социально-психологического сопровождения, которое позволяет одновременно совершать поддержку внедрения реформ и проводить мониторинг трудностей, возникающих в учителей на каждом из этапов реформ.

Ключевые слова: общественное мнение, опрос, готовность к внедрению образовательных реформ, социально-психологическое сопровождение.

Horova O. O. Methodical background of socio-psychological support of educational and social reforms: an empirical rationale

The success of implementation of the educational reforms depends on a number of factors. The main factors are public opinion and support by the potential participants (teachers, parents and students). Therefore, there is a need to develop a program of socio-psychological support of the educational reforms, namely, methodical principles of their realization and an empirically rationalized system of methods and psychotechnologies, which will be used at each stage of their implementation. The socio-psychological support of the reforms is carried out on the basis of the theoretical model, which includes the following components: information and communication technologies, interaction organization, reflexive and resource component, networking and cultural organization. The description of teacher's expectations and needs with regards to the educational reforms implementation is drawn from the findings of the previous investigations and outcomes of the focus group discussion. The teachers demonstrate generally positive attitude to the reforms, but they feel uncertain about their stability and their own methodological and instrumental preparation. The content analysis of teachers' expectations reflects instrumental (methodological), psychological, social, cognitive and value aspects of their inclusion in the innovation activities. Teachers' basic needs in the process of innovation implementation are those for information, affiliation, support (social and methodological), participation, subjectivity and competence. The identified needs became the basis for selection of the methodical tools for the implementation of the socio-psychological support, which provides both for the implementation of the reforms and for the monitoring of the difficulties faced by the teachers at each stage. The leading methods are use of social networks, training techniques, opportunities for sharing experience.

Key words: public opinion, survey, readiness for implementation of educational reforms, socio-psychological support.